

جغرافیا و روابط انسانی، تابستان ۱۴۰۵، دوره ۹ شماره ۲، صص ۳۷-۲۱

شناسایی عوامل موثر بر میزان مشارکت زنان روستایی در فعالیت‌های کشاورزی

(مطالعه موردی: دهستان داریان - استان فارس)

سعید نگهبان^{۱*}، ابراهیم رستگار^۲، زهرا بذرافکن^۳

۱- دانشیار دانشگاه شیراز snegahban@shirazu.ac.ir

۲- استادیار دانشگاه شیراز

۳- کارشناس ارشد دانشگاه شیراز

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۳/۲۴

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۲/۰۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۲/۲۱

چکیده

مشارکت در برنامه های توسعه، بویژه توسعه روستایی اهمیت زیادی دارد، چرا که هیچ گونه برنامه ای بدون مشارکت مردم نمی تواند به موفقیت نائل آید. این مسئله در مورد زنان روستایی اهمیت خاصی پیدا می کند، زیرا این افراد علاوه بر این که حدود نیمی از جمعیت روستاها را تشکیل می دهند، به عنوان نیروی انسانی قابل توجه، نقش مهمی در تولید محصولات کشاورزی و غذایی و به طور کلی در فعالیت های مختلف رایج در روستا دارند. از این رو، در پژوهش حاضر به شناسایی عوامل موثر بر میزان مشارکت زنان روستایی در فعالیت های کشاورزی دهستان داریان پرداخته شده است. روش انجام پژوهش توصیفی تحلیلی و مبتنی بر روش پیمایشی و اسنادی می باشد. رویکرد غالب پژوهش پیمایشی و برخی از اطلاعات مورد نیاز با بهره گیری از روش اسنادی جمع آوری شده است. از لحاظ مکانی جامعه آماری این پژوهش روستاهای واقع در دهستان داریان واقع در استان فارس و جامعه مورد تحقیق شامل زنان خانوارهای روستایی است. روش نمونه گیری در این پژوهش روستاهای بالای ۲۰ خانوار را شامل می شود و با توجه به اینکه هر ۸ روستای این دهستان بالای ۲۰ خانوار جمعیت داشتند، کلیه روستاها مورد بررسی قرار خواهند گرفت. در این پژوهش زنان ساکن در روستاها به عنوان جامعه هدف پرسشگری خواهند بود. این تعداد روستا در مجموع دارای ۲۳۱۵ خانوار می باشند که بر اساس روش کوکران تعداد ۳۳۰ خانوار به عنوان حجم نمونه انتخاب شدند. برای پردازش داده ها از روش های آماری (توصیفی و استنباطی) استفاده شده است. نتایج پژوهش نشان داد که از لحاظ میزان مشارکت زنان در فعالیت های کشاورزی در بین روستاهای نمونه تفاوت معناداری وجود دارد و مشخص شد که میزان مشارکت زنان در فعالیت های کشاورزی در بعد اجتماعی فرهنگی بیشتر از دو بعد دیگر (اقتصادی و آموزشی ترویجی) است. در همین رابطه نتایج بیانگر وجود رابطه مستقیم معناداری بین متغیر تحصیلات، اعضای خانوار و سابقه سکونت با مولفه مشارکت زنان می باشد. همچنین بین متغیر سن با مولفه مشارکت زنان رابطه معکوس معناداری وجود دارد، به عبارت دیگر، افرادی که سن کمتری دارند مشارکت بیشتری دارند.

واژگان کلیدی: زنان روستایی، فعالیت های کشاورزی، مشارکت زنان، دهستان داریان

زنان در سراسر دنیا نقش تعیین کننده‌ای در تولید مواد غذایی داشته‌اند لیکن بسیاری از کارهای کشاورزی انجام شده توسط آنان بدون پاداش اقتصادی است و به همین جهت از سوی برنامه‌ریزان کشاورزی نادیده گرفته شده‌اند (شاهرودی و همکاران، ۱۳۸۵: ۱۴۴). در جهان فعلی، با توجه به ساختار نظام‌های بهره‌برداری کشاورزی و رواج بهره‌برداری خانوادگی که بخش عمده نیروی کار آنان را زنان روستایی تشکیل می‌دهند، زنان در تولید محصولات کشاورزی نقش مهمی ایفا می‌کنند. تغییر نظام موجود به نفع نظامی پایدار که تغییرات فراوان اقتصادی، زیستی و اجتماعی را دستور کار قرار می‌دهند، تنها در صورت مشارکت همه‌ی افراد جامعه عملی می‌شود؛ به همین دلیل، نباید نیمی از جمعیت پرتوان کشور (زنان) را مورد غفلت قرار داد (شادی طلب، ۱۳۷۸: ۲۱۰). زنان در روستاها سهم بزرگی را در تولید زارعی و دامی برعهده دارند، به گونه‌ای که بدون مشارکت و همکاری زنان به عنوان نیروی کار در مزارع رسیدن به توسعه کشاورزی امری غیرممکن است (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۶: ۱۳۳). تنها با شناخت دقیق از توانایی‌ها بانوان روستایی می‌توان از توان آن‌ها برای پیشبرد امور استفاده کرد. در کشورهای در حال توسعه، نیمی از جمعیتشان در روستاها زندگی می‌کنند و نیمی از این جمعیت روستایی را بانوان تشکیل می‌دهند و لذا ضرورت دارد که برای استفاده صحیح و بهینه از این جمعیت فعال و کارآمد در زمینه‌های فعالیت‌های آنها تحقیقات وسیع و دقیقی را انجام گیرد (لهسایی زاده و همکاران، ۱۳۸۴: ۱۲۵). امروزه برنامه‌ریزان توسعه بیشتر از گذشته به جایگاه اقتصادی و اجتماعی کار زنان آگاهی پیدا کرده‌اند و این به تولید مواد غذایی، چه برای مصرف در منزل و چه برای فروش تولیدات می‌تواند کمک موثری باشد. توجه بیشتر و حمایت از زنان در فعالیت‌های کشاورزی می‌تواند کارایی و توانایی تولید آنان و به همان اندازه سطح زندگی خود و خانواده‌شان را ارتقاء دهند. برنامه‌ریزان بسیاری از کشورها عقیده دارند که در برنامه‌های توسعه باید نقش زنان و نیازمندی‌های آن‌ها مورد توجه قرار گیرد (شاهرودی و همکاران، ۱۳۸۵: ۱۴۴). به طور کلی، رسیدن به اهداف توسعه بدون توجه به نقش زنان کاری ناممکن می‌باشد (امینی و طاهری، ۱۳۹۵: ۵۱-۳۷). مطالعات انجام شده در سطح جهانی حاکی از آن است که، حضور زنان در کشاورزی رو به افزایش است.

علاوه بر این، طبق گزارش سازمان غذا و کشاورزی سازمان ملل متحد، زنان ۴۳ درصد نیروی کار کشاورزی را در کشورهای در حال توسعه و در سطح جهان تشکیل می‌دهد. از ۱,۳ میلیارد نفر در جهان که زیر خط فقر زندگی می‌کنند و ۷۰ درصد آن‌ها را زنان تشکیل می‌دهند. آن‌ها در دو سوم ساعات کار دنیا مشارکت دارند، اما تنها ۱۰ درصد از درآمد جهان را به دست می‌آورند و تنها کمتر از یک درصد از دارایی جهان را در اختیار دارند (سازمان ملل متحد، ۲۰۲۰: ۴۹). در کشور ایران نیز به طور متوسط، سهم زنان روستایی در فعالیت‌های کشاورزی حدود ۵۰/۳ درصد اعلام شده است که از این بین، بیش از ۶۰ درصد فعالیت‌های زراعی و نزدیک به

۶۳ درصد فعالیت‌های دامداری به عهده زنان است (قنبری و همکاران، ۱۳۹۵: ۲). لذا، درک نقش زنان در بخش کشاورزی و اهمیت آن، مشروط به راهبردهای بهبود بهره‌وری و توسعه اجتماعی و اقتصادی است (تاماله، ۲۰۱۰: ۳۲). در رابطه با نقش و مشارکت زنان در فعالیت‌های کشاورزی پژوهش‌های مختلفی انجام شده که در بین پژوهش‌های داخلی می‌توان به قنبری و همکاران (۱۳۹۵)، احمدپور و همکاران (۱۳۹۴)، برقی و همکاران (۱۳۹۲)، علی‌بیگی و همکاران (۱۳۹۱)، حجازی و همکاران (۱۳۹۰)، بوذرجمهری، صادقی و فخری (۱۳۸۹)، صادقی (۱۳۸۸)، قاسمی (۱۳۹۸)، شفیعی ثابت و همکاران (۱۳۹۷)، خسروی پور و حسینی (۱۳۹۸)، حسینی و همکاران (۱۳۸۶)، مهربانیان و مولائی (۱۳۸۶) و در بین پژوهش‌های خارجی می‌توان به هانداراگاما و همکاران (۲۰۱۳)، ادریسا و همکاران (۲۰۰۷)، لی (۲۰۰۷)، گویایان و هاکوبیان (۲۰۰۵)، شمس‌الدین و همکاران (۲۰۰۲) اشاره کرد.

دهستان داریان به عنوان یکی از قطب‌های مهم کشاورزی در بخش مرکزی شهرستان شیراز محسوب می‌شود در این دهستان که شغل مردم آن به طور عمده بر پایه کشاورزی استوار است زنان روستایی علاوه بر انجام وظایف خانه‌داری و تربیت فرزندان پا به پای مردان در کار کشاورزی و اقتصاد خانواده مشارکت دارند. تنوع محصولات کشاورزی باعث شده است که تعداد بیشتری از زنان روستایی در بخش کشاورزی فعالیت داشته باشند مثلاً کشت محصولات جالیزی نظیر گوجه فرنگی، هندوانه و سبزیجات که معمولاً برداشت آن‌ها به صورت غیرمکانیزه انجام می‌شود باعث می‌شود که زنان مشارکت بیشتری در مرحله‌ی برداشت محصول داشته باشند. تعدادی از زنان روستایی حتی در خشک کردن و بسته‌بندی برخی از محصولات کشاورزی مثلاً سبزیجات و عرضه‌ی آن نقش دارند در برخی از محصولات کشاورزی زنان کارگر گاهی مقداری از این محصولات را به عنوان دستمزد دریافت می‌کنند، مثلاً زنان کارگر که مقداری از محصول گوجه فرنگی را بعنوان دستمزد دریافت می‌کنند با تبدیل آن به رب گوجه فرنگی آن را عرضه می‌نمایند. عده‌ای از زنان این دهستان در شغل دامداری و تولید محصولات لبنی و عرضه‌ی آن مشارکت فراوانی دارند. به گونه‌ای که در روستاهای این دهستان چندین مغازه به عرضه محصولات لبنی می‌پردازند. کشاورزی شامل دو بخش عمده زراعت و باغداری است در بخش باغداری مانند کشت زیتون، انگور و انجیر نیز مشارکت زنان مشاهده می‌گردد هر چند زنان روستایی در

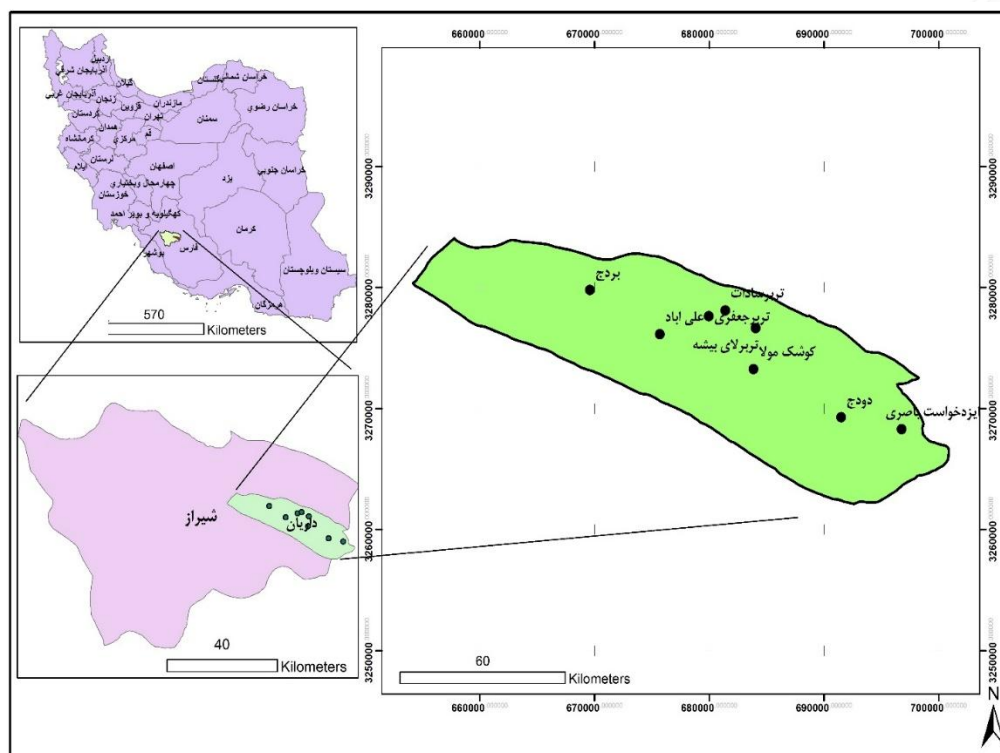
¹. Tamale

1. Andlib et al
2. Handaragama, Ratnayake and Pradeep

فعالیت‌های نوین مانند زنبورداری، کشت گلخانه‌ای، تولید و عرضه گیاهان زینتی هم مشارکت دارند. زمینه‌های فعالیت زنان روستایی فقط به این موارد محدود نمی‌شود در بخش صنایع دستی مانند بافت قالی و قالیچه، جمع‌آوری گیاهان دارویی از مراتع گسترده‌ی دهستان داریون کم و بیش باعث اشتغال فصلی زنان روستایی شده است. مشارکت زنان از لحاظ دریافت مزد به دو دسته تقسیم می‌شود: دسته اول: زنان عضو خانواده کشاورزان هستند که در زمین کشاورزی و زراعت خودشان سهم دارند این زنان بابت مشارکتشان دستمزدی دریافت نمی‌کنند. آن‌ها با تلاش خود باعث افزایش درآمد خانواده شده و تا حدودی نتایج منفی ناشی از مهاجرت مردان و جوانان روستایی را به مرکز استان جبران کرده و از رها شدن زمین‌های زارعی به دلیل کمبود نیروی کار جلوگیری می‌کند. دسته دوم: زنان کارگری هستند که به صورت روزمزد در بخش کشاورزی مشغول به کار هستند تعدادی از این زنان را زنان بد سرپرست یا سرپرست خانوار و مهاجرین افغان تشکیل می‌دهند. نظر به اهمیت موضوع در پژوهش حاضر به شناسایی عوامل موثر بر میزان مشارکت زنان روستایی در فعالیت‌های کشاورزی در دهستان داریان پرداخته می‌شود.

موقعیت و وسعت منطقه مورد مطالعه

منطقه مورد مطالعه شامل دهستان داریان واقع در شهرستان شیراز می‌شود. این دهستان در قسمت شرقی شهرستان شیراز واقع شده که دارای تعداد ۸ روستا و جمعیتی بالغ بر ۷۵۰۰ نفر است. شغل اصلی مردم این دهستان کشاورزی بوده و با توجه به کیفیت مناسب زمین و آب در این منطقه، اراضی وسیع کشاورزی در قسمت‌های مختلف منطقه به چشم می‌خورد. در شکل ۱ موقعیت دهستان مورد مطالعه در کشور و شهرستان شیراز و همچنین موقعیت روستاهای واقع در دهستان نمایش داده شده است.

شکل ۱: نقشه موقعیت منطقه مورد مطالعه

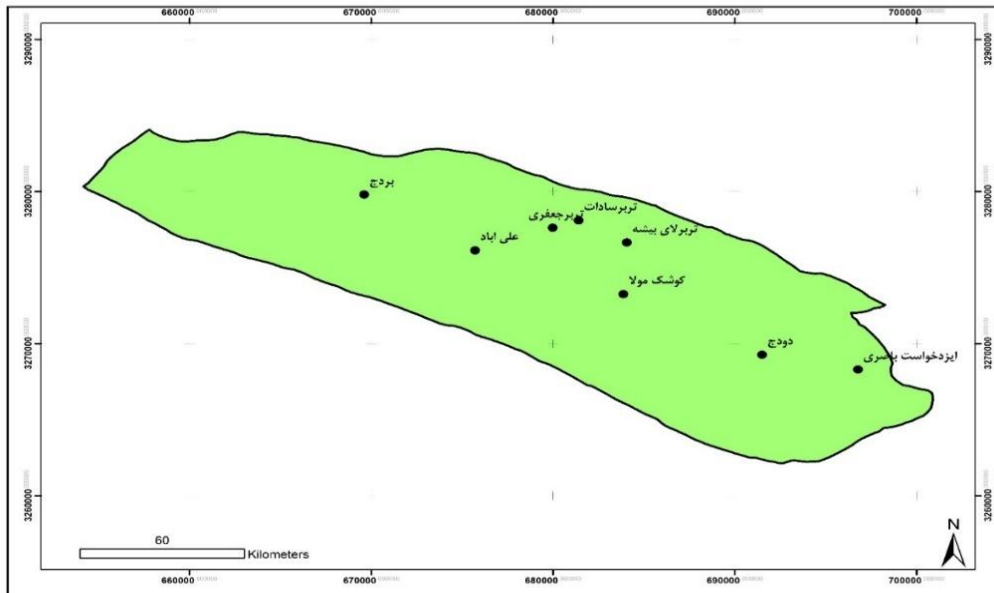
روش پژوهش

روش اصلی این پژوهش به صورت کمی و با استفاده از ابزار پرسشنامه است. برای این منظور ابتدا مولفه و نماگرهای مختلف موثر بر مشارکت زنان روستائی در فعالیت کشاورزی از طریق مطالعات استنادی و کتابخانه ای جمع آوری و شناسائی شدند، سپس با حضور در مناطق مورد مطالعه اقدام به تکمیل پرسشنامه ها گردید. در مرحله بعد پرسشنامه ها وارد نرم افزار SPSS شدند و تحلیل های مختلف آماری انجام شد.

روش نمونه گیری و حجم نمونه

روش نمونه گیری در این پژوهش روستاهای بالای ۲۰ خانوار را شامل می شود و با توجه به اینکه هر ۸ روستای این دهستان بالای ۲۰ خانوار جمعیت داشتند، کلیه روستاها مورد بررسی قرار خواهند گرفت. در این پژوهش زنان ساکن در روستاها به عنوان جامعه هدف پرسشگری خواهند بود. این تعداد روستا در مجموع دارای ۲۳۱۵ خانوار می باشند که بر اساس روش کوکران تعداد ۳۳۰ خانوار به عنوان حجم نمونه انتخاب شدند، ولی با توجه

به اینکه سطح تحلیل پژوهش، روستا می‌باشد، برای هر روستا حداقل تعداد ۱۰ پرسشنامه در نظر گرفته و نهایتاً نمونه آماری برابر ۳۵۰ خانوار شد. موقعیت روستاهای نمونه در شکل ۲ و همچنین ویژگی‌های جمعیتی آن‌ها در جدول ۱ ارائه شده است.

شکل ۲: نقشه موقعیت روستاهای نمونه

جدول ۱: روستاهای نمونه

ردیف	نام روستا	خانوار	جمعیت	تعداد پرسشنامه
۱	ایزدخواست	۴۲۵	۱۳۹۹	۶۲
۲	دودج	۳۷۴	۱۱۴۳	۵۳
۳	بردج	۹۷	۳۰۰	۱۵
۴	تربیر جعفری	۵۵۹	۱۷۹۵	۸۰
۵	تربیر سادات	۸۶	۲۹۳	۱۵
۶	تربیر لای بیشه	۵۰۲	۱۷۵۵	۷۰
۷	علی آباد ستلان	۲۶	۱۰۱	۱۰
۸	کوشک مولا	۲۴۶	۷۵۳	۴۵

ماخذ: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵.

بحث و یافته‌ها

بعد از تحلیل پرسشنامه‌ها و نماگرهای مختلف و اعداد و ارقام مربوط به هر یک از آنها، به ارائه یافته‌های

مختلف توصیفی و استنباطی پژوهش پرداخته شد که در ادامه به هر یک از آنها اشاره می‌شود.

یافته‌های توصیفی ویژگی‌های فردی پاسخگویان

ویژگیهای فردی هر یک از پاسخگویان در جدول شماره ۲ ارائه شده است.

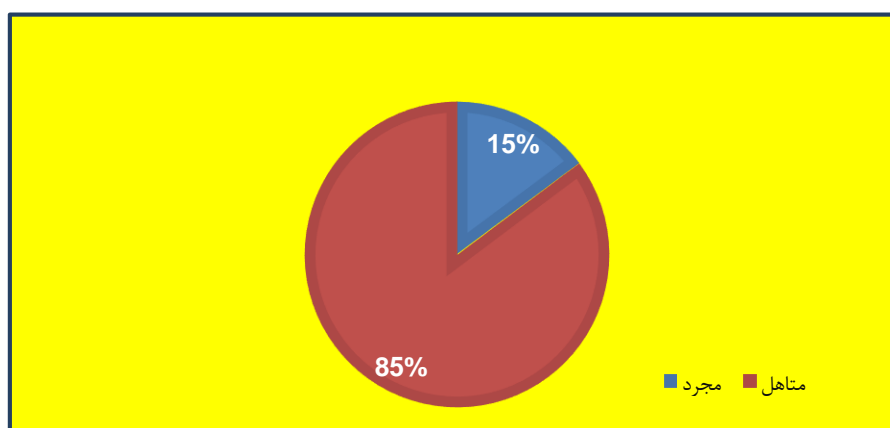
جدول ۲- ویژگی‌های فردی پاسخگویان

درصد	اطلاعات فردی	
۰/۰۱۵	متاهل	تاهل
۰/۰۸۵	مجرد	
۴۰/۴۰	متوسط سنی	
۶/۳	بیسواد	تحصیلات
۱۴/۵	ابتدایی	
۳۲/۸	راهنمایی	
۴۰/۷	دیپلم	
۵/۷	فوق دیپلم و بالاتر	

ماخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۳.

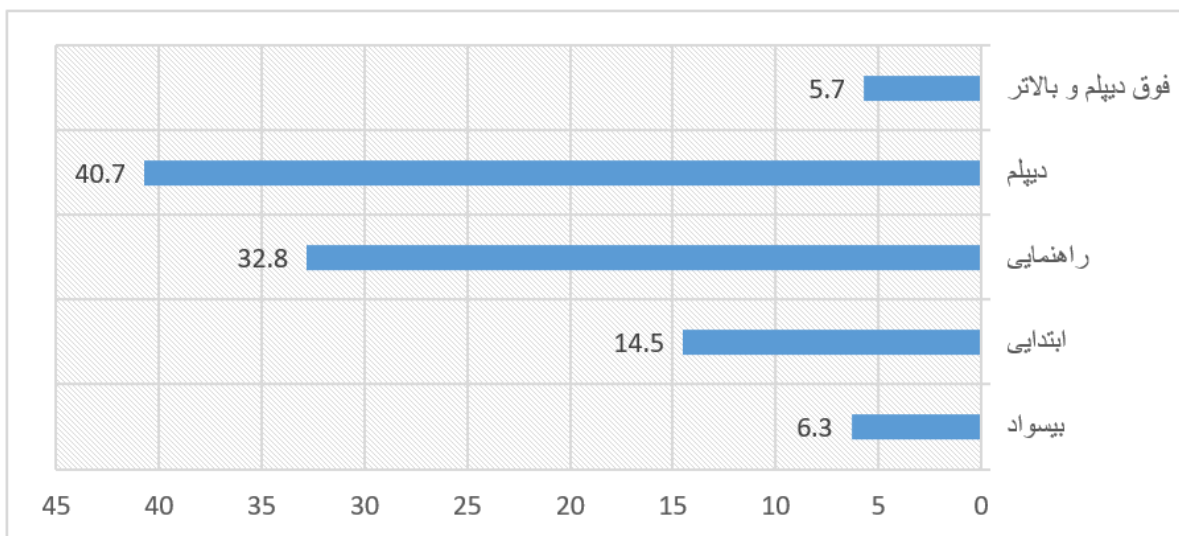
تاهل:

وضعیت تاهل پاسخگویان نشان می‌دهد که از مجموع ۳۵۰ نفر زنان شاغل در بخش کشاورزی دهستان داریان ۸۵ درصد متاهل می‌باشند. و تنها ۱۵ درصد از شاغلین این بخش مجرد هستند. متاهلین به دلیل نیاز مادی و وابستگی درآمدی به بخش کشاورزی در این بخش مشارکت فراوان دارند (شکل ۳).

شکل ۳: نمودار دایره ای تاهل

بررسی این نمودار نشان می‌دهد که زنان روستایی فعال در بخش کشاورزی دهستان داریان اکثریت باسواد هستند و تنها ۶/۳ درصد از آنان بیسواد اند از طرف دیگر زنان دارای مدرک فوق دیپلم و بالاتر کمتر جذب فعالیت‌های کشاورزی شده اند و تنها ۵/۷ درصد آنها دارای مدرک فوق دیپلم و بالاتر است. و این نشان می‌دهد که زنان دارای تحصیلات بالاتر از دیپلم تمایل کمتری برای فعالیت در این بخش دارند. ۴۰/۷ از زنان شاغل در بخش کشاورزی دیپلم هستند و این امتیاز خوبی است برای اینکه بتوان مهارت‌ها و آموزش‌های کاربردی بخش کشاورزی توسعه داد و کشاورزی را از نظر کیفی به پیش برد (شکل ۴).

شکل ۴: نمودار میله ای تحصیلات

یافته‌های توصیفی مربوطه به ابعاد مشارکت زنان روستایی در فعالیت‌های کشاورزی

بعد اجتماعی و فرهنگی

یافته‌های توصیفی از بعد اجتماعی و فرهنگی نشان می‌دهد که میانگین همدلی میان اهالی روستاهای دهستان داریان ۳/۹۴ با انحراف معیار ۰/۵۵ است که این شاخص نشان دهنده ی میزان همدلی فراوان میان اهالی روستاها است. همچنین اعتماد کشاورزان به توصیه‌های مروجان کشاورزی با میانگین ۴/۳۳ و انحراف معیار ۰/۶۴ سطح خیلی خوب را نشان می‌دهد و در نتیجه این امتیاز خوبی است که مروجان کشاورزی برنامه‌ها و آموزش‌های خود را با استقبال و موفقیت بیشتری به انجام برساند و پتانسیل خوبی برای توسعه کشاورزی در سطح روستاها است. میانگین مشارکت زنان روستایی با سایر زنان روستا در کار کشاورزی ۴/۳۵ با انحراف

معیار ۰/۷۷ نشان می‌دهد که این هم امتیاز مثبت برای گسترش فعالیت‌های کشاورزی در سطح روستاها است. میزان مشارکت زنان کشاورز در امور خانواده و مدیریت آن ۴/۱۲ با انحراف معیار ۰/۳۷ نشان می‌دهد که زنان کشاورز نه تنها در امور کشاورزی مشارکت خوبی دارند بلکه در بعد امور خانواده و مدیریت آن نیز مشارکت فعالی دارند و در نتیجه کار کشاورزی باعث نشده است که از میزان مشارکت آن‌ها در امور خانواده کاسته شود. میزان تمایل زنان کشاورز به ماندن در روستا ۳/۸۵ با انحراف ۰/۹۹ که این مقدار، میزان خیلی خوبی را نشان می‌دهد و نمایان‌گر آن است که زنان کشاورز تمایل فراوانی به ماندن در روستای زادگاه خود و مشارکت در فعالیت‌های کشاورزی را دارند. میزان اعتماد زنان روستا شاغل در بخش کشاورزی به شوراهای اسلامی و دهیاری‌های روستایی ۳/۷۵ درصد با انحراف معیار ۰/۹۰ است که این میزان اعتماد به متولیان اداره روستا میزان اعتماد قابل توجهی است و به پیشبرد امور کشاورزی کمک فراوانی می‌کند. میزان احترام و جایگاه اجتماعی زنان شاغل در بخش کشاورزی در بین روستائیان ۳/۵۰ با انحراف ۰/۸۰ را نشان می‌دهد که میزان احترام اجتماعی این دسته از زنان روستا است و روستائیان به دیده احترام به این زنان می‌نگرند. میزان رضایتمندی زنان شاغل در بخش کشاورزی عدد ۳/۴۹ با انحراف معیار ۰/۸۹ بیانگر رضایتمندی خوب زنان از مشارکت در امور کشاورزی است. میزان بازگشت مهاجران سال‌های قبل به روستا ۱/۵۷ درصد با انحراف معیار ۰/۸۷ کمترین درصد یافته این پژوهش است و نشان می‌دهد که مهاجران بخش کشاورزی به روستا بازنگشته‌اند و مهاجرت معکوس اتفاق نیفتاده است. میزان ارتباط زنان شاغل در بخش کشاورزی با کارشناسان مرد رشته کشاورزی ۲/۱۵ با انحراف معیار ۰/۹۰ نشان می‌دهد که زنان شاغل در بخش کشاورزی چندان ارتباطی با کارشناسان مرد رشته کشاورزی ندارند اما میزان ارتباط آن‌ها با کارشناسان زن رشته کشاورزی ۲/۹۹ درصد با انحراف معیار ۰/۷۹ است که نشان می‌دهد زنان شاغل در بخش کشاورزی با کارشناسان زن این رشته ارتباط خوبی دارد. میزان سازماندهی و ایجاد تشکل‌های کشاورزی عدد ۲/۶۷ با انحراف معیار ۱ نشان می‌دهد که تشکل‌های کشاورزی در روستاهای این دهستان از رشد کافی برخوردار نیست. میزان اعتماد مردم به نهادهای دولتی ۲/۹۰ با انحراف معیار ۰/۶۷ بیانگر آن است که اعتماد مردم به نهادهای دولتی در سطح خوبی قرار دارد. ولی در حد مطلوب نیست. میزان مهاجرت فرستی روستاها و همچنین میزان مهاجرت ساکنان به ویژه جوانان به خارج از روستا ۲/۹۲ درصد و انحراف ۰/۹۰ است که این نشان می‌دهد تعدادی از ساکنان روستا به ویژه جوانان در روستاهای نزدیکتر به شهر تمایل بیشتری به مهاجرت به شهرستان شیراز دارند (جدول ۳).

جدول ۳: یافته‌های توصیفی مربوط به نماگرهای بعد اجتماعی و فرهنگی

انحراف معیار	میانگین	نماگر
۰/۵۵	۴/۳۹	میزان همدمی میان اهالی روستا
۰/۸	۲/۷۵	میزان تعامل با مجامع مربوط به زنان روستایی
۰/۷۹	۲/۹۹	میزان ارتباط شما با کارشناسان زن رشته کشاورزی
۰/۹۰	۲/۱۵	میزان ارتباط شما با کارشناسان مرد رشته کشاورزی
۰/۸۹	۳/۴۹	میزان رضایتمندی از مشارکت در کار کشاورزی
۰/۸۶	۳/۲۴	نگرش ها و وجه نظرات جامعه درباره نقش زنان در کشاورزی
۱/۰۰	۲/۶۷	سازماندهی و ایجاد تشکل های کشاورزی
۰/۹۲	۳/۸۵	میزان تمایل به ماندن در روستا
۱/۰۸	۳/۱۷	میزان تمایل به ماندن فرزندان در روستا
۰/۷۷	۴/۳۵	میزان مشارکت با سایر زنان روستایی در کار کشاورزی
۰/۸۰	۳/۵۰	میزان احترام اجتماعی به شما
۰/۳۷	۴/۱۲	میزان مشارکت در امور خانواده و مدیریت آن
۰/۶۷	۲/۹۰	اعتماد مردم به نهادهای دولتی
۰/۶۶	۳/۱۴	همکاری مسئولین و سازمان‌های جهت رفع مشکلات بخش کشاورزی
۰/۹۰	۳/۷۵	میزان اعتماد به شوارها و دهیاری‌ها
۰/۶۴	۴/۳۳	میزان اعتماد کشاورزان به توصیه‌های مروجان کشاورزی
۰/۹۰	۲/۹۲	مهاجرت ساکنان به ویژه جوانان
۰/۹۰	۲/۹۲	افزایش مهاجر فرستی روستاها
۰/۸۷	۱/۵۷	بازگشت مهاجران سال‌های قبل

ماخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۳.

بعد اقتصادی

تاثیر استفاده از شیوه های نوین کشاورزی در افزایش تولید محصولات کشاورزی با میانگین ۴/۲۰ با انحراف معیار ۰/۷۹ بیشترین میزان را در این جدول نشان می دهد و بیانگر آن است که زنان روستایی شاغل در بخش کشاورزی به تاثیر فراوان استفاده از شیوه های نوین کشاورزی در افزایش تولید محصولات کشاورزی اعتقاد دارند و باید از شیوه های نوین کشاورزی در افزایش تولید محصولات کشاورزی استفاده کرد تا بازده تولید بیشتر شود و مشارکت زنان افزایش یابد. میانگین ۳/۴۴ با انحراف معیار ۰/۵۸ نشان می دهد که زنان شاغل در بخش کشاورزی، مشارکت خود را در بخش کشاورزی در بهبود اقتصاد خانواده بسیار تاثیر پذیر می دانند. همچنین میانگین ۳/۳۸ با انحراف معیار ۰/۵۳ تاثیر فعالیت کشاورزی زنان روستایی را در اقتصاد روستا نشان می دهد در نتیجه مشارکت زنان نه تنها در بهبود اقتصاد خانواده بلکه در بهبود اقتصاد روستا موثر است و میانگین این دو شاخص بسیار به یکدیگر نزدیک است. زنان شاغل در بخش کشاورزی دهستان داریان از

درآمد حاصله در بخش کشاورزی در درآمد خانوار رضایتمندی دارند. که در این بخش میانگین ۳/۰۹ و انحراف ۰/۴۳ می باشد. زنان شاغل در کشاورزی واقع در دهستان داریان اکثریت از خدمات بیمه برخوردار نیستند. و میانگین پایین ۱/۶۸ با انحراف معیار ۰/۸۵ نشان دهنده این موضوع است همچنین این زنان شاغل از میزان حمایت و سرمایه گذاری دولت در بخش کشاورزی برای رشد بقای آن رضایت ندارند. میانگین ۱/۷۲ با انحراف معیار ۰/۸۵ این امر را نشان می دهد. زنان شاغل در بخش کشاورزی حمایت دولت در قالب کمک های بیمه ای از بخش کشاورزی را ناکافی می دانند. میانگین ۲/۲۴ با انحراف ۰/۷۹ این موضوع به اثبات می رساند. میانگین ۱/۸۳ با انحراف معیار ۱/۰۱ نشان می دهد که زنان روستایی از میزان استفاده از بازار مناسب برای فروش محصولات کشاورزی رضایتمندی چندانی ندارند. زنان شاغل در بخش کشاورزی از میزان استفاده از وام و اعتبارات اختصاصی دولت به زنان کشاورز رضایت ندارند. میانگین ۱/۹۵ با انحراف معیار ۰/۹۶ این موضوع را نشان می دهد (جدول ۴).

جدول ۴: یافته های توصیفی مربوط به نماگرهای بعد اقتصادی

انحراف معیار	میانگین	نماگر
۰/۶۱	۲/۹۵	میزان کسب درآمد از منبع کشاورزی
۰/۶۵	۲/۸۸	میزان درآمد سالانه غیرکشاورزی و دامپروری
۰/۹۶	۱/۹۵	میزان استفاده از وام و اعتبارات مربوط به زنان کشاورز و روستایی
۱/۰۱	۱/۸۳	میزان استفاده از بازار مناسب برای فروش محصولات
۰/۴۳	۳/۰۹	میزان مشارکت در درآمد خانوار
۰/۷۹	۲/۲۴	حمایت دولت در قالب کمک بیمه ای برای رشد و بقای کشاورزی
۰/۵۳	۳/۲۹	تأثیر بیمه محصولات کشاورزی در بهبود وضعیت اقتصادی منطقه و توسعه پایدار منطقه
۰/۶۶	۲/۵۷	توزیع عادلانه فرصت ها (در زمینه اشتغال، تخصیص اعتبارات و...)
۰/۸۵	۱/۷۲	حمایت و کمک سرمایه ای دولت از کشاورزی برای رشد و بقای آنها
۰/۸۵	۱/۶۸	بیمه بودن زنان شاغل کشاورز
۰/۴۳	۳/۱۳	راضی بودن از بازار فروش محصولات کشاورزی
۰/۵۳	۳/۳۸	تأثیر فعالیت های کشاورزی زنان روستایی در اقتصاد روستایی
۰/۷۹	۴/۲۰	تأثیر استفاده از شیوه های نوین کشاورزی در افزایش تولید محصولات کشاورزی
۰/۵۸	۳/۴۴	تأثیر مشارکت زنان روستایی در بخش کشاورزی در بهبود اقتصاد خانواده

ماخذ: یافته های پژوهش، ۱۴۰۳.

بعد آموزشی و ترویجی

زنان شاغل در بخش کشاورزی تاثیر استفاده از ابزار کشاورزی در بهره‌برداری از زمین های زارعی را بسیار زیاد می‌داند. میانگین ۴/۱۳ با انحراف معیار ۰/۸۳ بالاترین میزان تاثیر در این جدول به خود اختصاص داده است. زنان شاغل تاثیر استفاده از تکنولوژی جدید در توسعه کشاورزی را بسیار زیاد می‌دانند میانگین ۳/۸۳ با انحراف معیار ۲/۶۴ نشان دهنده میزان تاثیر استفاده از تکنولوژی جدید است. زنان شاغل برگزاری کلاس های آموزشی را در افزایش مشارکت زنان موثر می‌دانند. میانگین ۳/۷۴ با انحراف معیار ۰/۵۲ میزان این تاثیر را نشان می‌دهد. این زنان آموزش را نه تنها در میزان افزایش مشارکت زنان موثر می‌دانند بلکه آموزش زنان روستایی موجب توسعه پایدار منطقه قلمداد می‌کنند میانگین ۳/۴۹ با انحراف معیار ۰/۵۹ مربوط به میزان این تاثیرات است. میزان همکاری دولت با دیگر نهادها برای برگزاری کلاس های مختلف آموزشی و فرهنگی برای مشارکت بیشتر زنان در کشاورزی حداقل میانگین ۲/۰۶ با انحراف معیار ۰/۷۴ را به خود اختصاص داده است. در این جدول میزان دریافت اطلاعات از منابع اطلاعاتی برای زنان شاغل در بخش کشاورزی راضی کننده نیست میانگین ۲/۲۶ با انحراف ۰/۷۳ این مطلب را تایید می‌کند. زنان شاغل در بخش کشاورزی از اینترنت برای افزایش آگاهی های خود و نوین کردن کشاورزی استفاده چندانی نمی‌کنند. میانگین ۲/۲۶ با انحراف ۱ مربوط به میزان استفاده از اینترنت است. زنان شاغل تعامل و ارتباط با منابع اطلاعاتی را ناکافی می‌دانند. میانگین ۲/۷۳ با انحراف ۰/۶۰ این مطلب را مشخص می‌کنند (جدول ۵).

جدول ۵: یافته‌های توصیفی مربوط به نماگرهای بعد آموزشی و ترویجی

انحراف معیار	میانگین	نماگر
۲/۶۴	۳/۸۳	تاثیر استفاده از تکنولوژی جدید در توسعه کشاورزی
۰/۵۹	۳/۴۹	تاثیر آموزش زنان روستایی در بهبود توسعه پایدار منطقه
۰/۹۱	۲/۹۲	دسترسی عادلانه به خدمات آموزشی و ترویجی
۱/۰۰	۲/۲۶	میزان استفاده از اینترنت در آگاهی شما برای نوین کردن کشاورزی
۰/۵۲	۳/۷۴	تاثیر کلاس های آموزشی در افزایش مشارکت زنان
۰/۶۰	۲/۷۳	تعامل و ارتباط با منابع اطلاعاتی
۰/۷۳	۲/۲۶	میزان دریافت اطلاعات از منابع اطلاعاتی
۰/۷۴	۲/۰۶	همکاری دولت با دیگر نهادها برای برگزاری کلاس های مختلف آموزشی و فرهنگی برای مشارکت بیشتر زنان در کشاورزی
۰/۵۲	۲/۸۵	میزان دسترسی به رسانه های ارتباط جمعی
۰/۶۳	۲/۳۹	میزان دریافت اطلاعات از رسانه های ارتباط جمعی
۰/۵۲	۲/۸۵	دسترسی به امکانات ارتباطی مختلف و مورد نیاز
۰/۸۳	۴/۱۳	تاثیر استفاده از ابزارآلات کشاورزی در بهره برداری از زمین های کشاورزی
۰/۸۵	۲/۷۹	تاثیر استفاده از منابع اطلاعاتی در افزایش سطح بهره برداری و افزایش تولید محصولات کشاورزی

ماخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۳.

یافته های استنباطی

تفکیک ابعاد سه گانه نتایج آزمون فریدمن

نتایج آزمون فریدمن نشان می دهد که در بین ابعاد تفاوت معنادار آماری وجود دارد و مشخص شد که میزان مشارکت زنان در فعالیت های کشاورزی در بعد اجتماعی فرهنگی بیشتر از دو بعد دیگر است (جدول ۶).

جدول ۶: نتایج آزمون فریدمن در خصوص مشارکت زنان در فعالیت های کشاورزی

فریدمن	
میانگین رتبه ای	بعد
۲/۷۱	اجتماعی فرهنگی
۱/۵۲	اقتصادی
۱/۷۷	آموزشی ترویجی
۲۷۷/۰۹	کای اسکوتر
۲	درجه آزادی
۰/۰۰۱	سطح معناداری

بررسی مشارکت زنان در بخش کشاورزی در روستاهای نمونه بر اساس آزمون کروسکال والیس

بررسی وضعیت مشارکت زنان در بخش کشاورزی در روستاهای نمونه بر اساس آزمون کروسکال والیس نشان می دهد که از لحاظ میزان مشارکت زنان در بین روستاهای نمونه تفاوت معناداری وجود دارد. ($P < 0.05$). (جدول ۷).

جدول ۷: نتایج آزمون کروسکال والیس در رابطه با مشارکت زنان در فعالیت های کشاورزی

کل	
۸۶/۸۸	کای اسکویئر
۷	درجه آزادی
۰/۰۰۱	سطح معناداری

تحلیل عوامل موثر بر میزان مشارکت زنان در فعالیت های کشاورزی

برای تحلیل عوامل موثر بر میزان مشارکت زنان در فعالیت های کشاورزی ۴ متغیر شامل سن، تحصیلات، اعضای خانوار و سابقه سکونت انتخاب و با آزمون همبستگی مورد بررسی قرار گرفت. نتایج نشان می دهد که بین متغیر تحصیلات، اعضای خانوار و سابقه سکونت با مولفه مشارکت زنان رابطه مستقیم معناداری وجود دارد. همچنین بین متغیر سن با مولفه مشارکت زنان رابطه معکوس معناداری وجود دارد، عبارت دیگر، افرادی که سن کمتری دارند مشارکت بیشتری دارند (جدول ۸).

جدول ۸: رابطه عوامل موثر بر میزان مشارکت زنان در فعالیت های کشاورزی

میزان مشارکت		
۰/۵۶۲	ضریب همبستگی	سن
۰/۰۴۱	سطح معناداری	
۰/۷۷۱	ضریب همبستگی	تحصیلات
۰/۰۰۳	سطح معناداری	
۰/۶۷۲	ضریب همبستگی	اعضای خانوار
۰/۰۱۵	سطح معناداری	
۰/۶۸۹	ضریب همبستگی	سابقه سکونت
۰/۰۰۴	سطح معناداری	

نتیجه گیری

زنان در سراسر دنیا نقش تعیین کننده ای در تولید مواد غذایی دارند. انسان غذای خود را از گیاهان و حیوانات تأمین می کند و زنان در این میان نیمی از جمعیت جهان را تشکیل داده و نقش بسیار مؤثری در تأمین غذای انسان بر عهده دارند. نقش زنان در تولید محصولات کشاورزی بر خلاف نقش مردان مورد غفلت قرار گرفته است. روستاها در سراسر جهان سهم بزرگی را در تولید زراعی و دامی بر عهده دارند و نیمی از جمعیت روستاها را زنان تشکیل می دهند. در ایران آمار دقیق و تحقیق جامعی در مورد نقش زنان روستایی در کشاورزی انجام نشده است. البته در سطح استان ها تحقیقاتی در این مورد انجام شده است اما به دلایل مختلف زوایایی از مشارکت زنان در بخش کشاورزی پنهان مانده است. برای استفاده صحیح از این جمعیت فعال لازم تحقیقات وسیع و دقیقی انجام شود زیرا برای استفاده صحیح از این جمعیت فعال باید اطلاعات دقیقی در دست باشد. طبق گزارش سازمان غذا و کشاورزی سازمان ملل متحد، زنان ۴۳ درصد از نیروی کار کشاورزی در کشورهای در حال توسعه و در سطح جهان تشکیل می دهند. در کشور ایران نیز به طور متوسط سهم زنان روستایی حدوداً ۳/۵۰ درصد اعلام شده است. استان فارس و شهرستان شیراز به عنوان یکی از قطب های مهم کشاورزی در کشور شناخته شده است به طوری که در سنوات متوالی استان فارس و شهرستان شیراز مقام اول تولید محصول

گندم که غذای اصلی مردم ایران است را به خود اختصاص داده است. دشت وسیع دهستان داریان نیز یکی از قطب های مهم کشاورزی شهرستان شیراز و بخش مرکزی این شهرستان است. این دهستان از روستای بردج واقع در ۱۸ کیلومتری شیراز شروع شده و تا روستای ایزدخواست باصری که قبل از محدوده شهرستان خرامه واقع شده امتداد دارد. که شامل ۸ روستا می باشد. در این پژوهش در پی آن بوده ام که با کمک اساتید محترم جناب دکتر نگهبان و جناب دکتر رستگار برای اولین بار پژوهشی را در موضوع بررسی و شناسایی عوامل مؤثر بر میزان مشارکت زنان روستایی در فعالیت های کشاورزی در دهستان داریان انجام دهیم. برای این پژوهش متأسفانه هیچ گونه پیشینه ای با این موضوع وجود ندارد و این پژوهش اولین پژوهش در این مورد است. برای انجام پژوهش حاضر به طور همزمان از روش تحقیق کمی و کیفی بهره گرفته و روش پیمایشی و میدانی مورد استفاده بوده است. جامعه آماری این پژوهش شامل زنان روستایی شاغل در فعالیت های کشاورزی در دهستان داریان می باشد. در این پژوهش برای گردآوری داده ها و اطلاعات مورد نیاز از دو روش اسنادی و میدانی استفاده شده و در روش میدانی از ابزار پرسش نامه بهره گرفته شده است. در این پژوهش تمام روستاهای دهستان مورد بررسی قرار گرفته و بر اساس روش کوکران تعداد ۳۳۰ خانوار به عنوان حجم نمونه انتخاب شده اند و در نهایت با استفاده از نرم افزارهای مرتبط از جمله SPSS به تحلیل آماری پرسش نامه های هر یک از روستاها پرداخته شده. در پژوهش حاضر شاخص های فردی، اجتماعی فرهنگی، اقتصادی و آموزشی ترویجی مورد استفاده قرار گرفته است. در بعد اجتماعی و فرهنگی این پژوهش نشان می دهد که میان اهالی روستاهای دهستان داریان همدملی خیلی خوبی وجود دارد و زنان کشاورز به توصیه مروجان کشاورزی اعتماد خوبی داشته و میزان مشارکت زنان کشاورز علاوه بر امور کشاورزی در امور خانواده و مدیریت آن سطح خیلی خوبی برخوردار بوده و مشارکت آنان در امور کشاورزی مانع انجام وظایف خانوادگی نشده است. زنان کشاورز به ماندن در روستا و ادامه کار کشاورزی تمایل فراوانی نشان داده است. این زنان به متولیان اداره روستا شامل شوراهای اسلامی روستا و دهیاری های روستایی اعتماد دارند. و همچنین زنان شاغل در بخش کشاورزی از جایگاه اجتماعی خوبی در بین سایر زنان روستا برخوردارند. زنان شاغل در بخش کشاورزی با کارشناسان زن رشته کشاورزی از ارتباط مطلوبی برخوردارند در این بعد این پژوهش نشان داد که کسانی که از روستا مهاجرت کرده اند دوباره به روستا برنگشته اند و مهاجرت معکوس اتفاق نیفتاده است و بیشتر مهاجران روستا را جوانان تشکیل داده اند. در این پژوهش مشخص شد که تشکل های کشاورزی از رشد کافی برخوردار نیستند. بعد اقتصادی این پژوهش نشان داد که زنان شاغل در بخش کشاورزی، استفاده از شیوه های نوین بخش کشاورزی در افزایش تولید محصولات کشاورزی را بسیار مؤثر می دانند. این زنان مشارکت خود را در بخش اقتصادی در بهبود اقتصاد خانواده و اقتصاد روستا بسیار تأثیر پذیر می دانند و از درآمد حاصله بخش کشاورزی رضایتمندی کافی دارند. زنان شاغل در کشاورزی اکثراً از خدمات بیمه برخوردار نبوده و از حمایت و سرمایه گذاری دولت در بخش کشاورزی رضایت ندارند همچنین زنان روستایی

از میزان استفاده از بازار مناسب برای فروش محصولات کشاورزی راضی نیستند. آنان میزان استفاده از وام و اعتبارات اختصاصی دولت به زنان کشاورز ره ناکافی می دانند. بعد آموزشی و ترویجی این پژوهش بیان کرد که زنان شاغل در بخش کشاورزی استفاده از ابزار کشاورزی، تکنولوژی جدید و برگزاری کلاس های آموزشی را در بهره برداری از زمین های زارعی بسیار مفید و موثر می دانند. در این پژوهش مشخص شد که همکاری دولت با دیگر نهادها برای برگزاری کلاس های مختلف آموزشی و فرهنگی برای مشارکت بیشتر زنان در کشاورزی در حد مطلوب نیست و زنان کشاورز به منابع اطلاعاتی از جمله اینترنت دسترسی چندانی ندارند.

منابع

- احمدپور، ا.، علیزاده، م.، و مومنی هلالی، ه. (۱۳۹۴)، شناسایی عوامل موثر بر مشارکت زنان روستایی در برنامه های آموزشی-ترویجی مراکز خدمات جهاد کشاورزی (مطالعه موردی: شهرستان آمل). فصلنامه پژوهش و برنامه ریزی روستایی، ۳(۸)، ۱۴-۱.
- امینی، ع.، و طاهری، ح. (۱۳۹۵)، تحلیلی بر نقش پذیری زنان روستایی در فعالیت های اقتصادی و عوامل موثر بر آن: مورد مطالعه مناطق روستایی بخش سیمکان در شهرستان جهرم. علوم ترویج و آموزش کشاورزی ایران، ۱۲(۲)، ۵۱-۳۷.
- برقی، ح.، تقدیسی، ا.، تازیکی، ر. و نادرخانی، ز. (۱۳۹۲)، بررسی میزان مشارکت زنان روستایی در فعالیت های کشاورزی دهستان استر آباد شمالی شهرستان گرگان. برنامه ریزی فضایی، ۳(۴)، ۱۷۴-۱۵۵.
- حجازی، ی.، میرترابی، م.، حسینی، م.، (۱۳۹۰)، مشارکت زنان روستایی در فعالیت های پس از برداشت محصولات کشاورزی مطالعه موردی بخش آسارا شهرستان کرج، مجله تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران، ۴۲-۲(۱): ۱۱۷-۱۲۸.
- حسینی، م.، میرترابی، م.، حجازی، ی. (۱۳۸۶)، بررسی تاثیر ویژگی های فردی و خانوادگی زنان روستایی بر انگیزه مشارکت آن ها در فعالیت های کشاورزی، فصلنامه مطالعات زنان، شماره ۳۰، ص ۸۳.
- خسروی پور، بهمن و حسینی، سیده شهربانو. (۱۳۹۸). بررسی نیازهای آموزشی - ترویجی زنان روستایی (مورد مطالعه: شهرستان ساری استان مازندران). (جغرافیا و روابط انسانی. ۱۱۶-۱۰۶. (۲). ۱.
- شادی طلب، ژ. (۱۳۷۸)، توسعه و چالش های زنان ایران، نشر قطره، تهران.
- شاهرودی، ع.، (۱۳۸۵)، تاثیر دانش بومی زنان روستایی بر توسعه پایدار کشاورزی، ماهنامه علمی، اجتماعی، اقتصادی جهاد، شماره ۱۶۹، ص ۱۳۸.

- شفیع ثابت، ناصر، حسینی، سیده سمیر و ملکی، هوشنگ. (۱۳۹۷). تحلیل موانع اقتصادی مشارکت زنان در فرایند توسعه روستایی (مورد مطالعه: روستاهای شهرستان همدان). جغرافیا و روابط انسانی. ۷۰۵-۶۸۵. (۳). ۱.
 - صادقی، ف. (۱۳۸۸)، نقش زنان روستایی در توسعه بخش کشاورزی شهر بناب. پایان نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فرودسی، مشهد.
 - علی بیگی، ا.ح.، بابایی، م.ح. و غلامی، م. (۱۳۹۱) تحلیل انگیزه‌های زنان روستایی برای مشارکت در برنامه‌های آموزشی و ترویجی. فصلنامه زن و جامعه، ۳ (۴)، ۱۶۰-۱۳۹.
 - قاسمی، فروزان. (۱۳۹۸). بررسی رویکردهای مشارکت و اشتغال زنان بر تکیه بر اقتصاد بومی در جوامع روستایی ایران. جغرافیا و روابط انسانی. ۵۶۲-۵۴۱. (۴). ۱.
 - قنبری، ی.، برقی، ح.، و قطبی‌نژاد، ن. (۱۳۹۵)، بررسی نقش فعالیت‌های کشاورزی زنان روستایی در توانمندسازی اقتصاد خانوار (مطالعه موردی: بخش برزک شهرستان کاشان). راهبرد توسعه، شماره ۴۸، ۶۲-۷۶.
 - لهسایی زاده، ع.ع.؛ جهانگیری، ج. و خواجه‌نوری، ب. (۱۳۸۴)، بررسی مشارکت اقتصادی زنان روستایی (مطالعه موردی: استان فارس). مجله جامعه‌شناسی ایران. دوره ۶. شماره ۳، صص ۱۴۵-۱۲۴.
 - مرکز آمار ایران (۱۳۸۶)، سالنامه آماری کشور تهران، دفتر اطلاع‌رسانی و پایگاه اطلاعات آماری.
 - مهربانیان، ا.، و موذنی، س. (۱۳۸۶)، نقش زنان در بخش کشاورزی (مطالعه موردی آسیا)، ماهنامه علمی، اجتماعی، اقتصادی جهاد، شماره ۲۸۷، مرداد و شهریور ماه ۱۳۸۶، صفحه ۱۹۵-۱۷۶.
 - Handaragama, Saman; Rathnayake, Hiruni; and UIuwaduge, Pradeep (2013), Women's economic participation in rural development. *International Journal of Education and Research*, 1(8): 1-18.
 - Idrisa, Y.L., Sulumbe, I.M., & Mohammed, S.T. (2007). Socio-Economic factors affecting the participation of women in agriculture cooperatives in Gwoza local government Borno state Nigeria. *Journal of Agro-Science*, 6 (2), 72-78.
 - Lee, S. (2007). *Diversification of the Rural Economy: a case study on Rural Industrialization in the Republic of Korea*. Pyongyang: Inses.
 - Shames-El-Din M.S.; Yutaka, T.; Kim, J.; Wang, Z.G. & Kai, S. (2000). "The role of women in promoting small industries as an example of socio-economic activities: An overview on the Japanese experience". *Journal of the faculty of agriculture Kyushin University*. Vol. 45. No. 1, pp. 335-347.
 - Tamele, M. (2010). *Participation of women in agriculture value chains: a case study of zambian farmers*. Hoge School/Utrecht, The Netherlands: Kofi Annan Business School.
- World Bank (2016) *Feminization of agriculture in the framework of rural transformations: What is the evidence.*